

Rozdział 1

Uwarunkowania i formy dyplomacji kulturalnej Polski i Czech w kontekście przechodzenia od dyplomacji tradycyjnej do dyplomacji publicznej

Bogusława Drelich-Skulska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

e-mail: boguslawa.drelich-skulska@ue.wroc.pl

ORCID: 0000-0003-0233-1850

Magdalena Sobocińska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

e-mail: magdalena.sobocinska@ue.wroc.pl

ORCID: 0000-0002-5231-2511

Cytuj jako: Drelich-Skulska, B. i Sobocińska, M. (2023). Uwarunkowania i formy dyplomacji kulturalnej Polski i Czech w kontekście przechodzenia od dyplomacji tradycyjnej do dyplomacji publicznej. W: B. Drelich-Skulska, M. Sobocińska, A. Tomášková (red.), *Ekonomiczne, zarządcze i społeczno-kulturowe wymiary relacji polsko-czeskich* (s. 29-46). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

JEL Classification: D83, F5, Z18

Streszczenie: Celem rozdziału jest przedstawienie uwarunkowań i form dyplomacji kulturalnej Polski i Czech w kontekście przechodzenia od dyplomacji tradycyjnej do dyplomacji publicznej. Opracowanie zostało oparte na pogłębionych studiach literatury i przykładów dotyczących funkcjonowania wybranych projektów kulturalnych służących budowaniu dialogu między Polską i Czechami. Dokonując porównania między podejściem do kultury i jej roli w polityce zagranicznej Polski i Czech, należy zauważyć, że dla obu krajów znamienne było w pierwszym okresie po przełomie w 1989 roku nadawanie prymatu kwestiom ekonomicznym, a nie kulturowym. Zwiększenie znaczenia kultury w polityce zagranicznej następowało w obu krajach od okresu przedakcesyjnego, w którym traktowano kulturę w kontekście możliwości ukazywania własnego dorobku za granicą. Mając na uwadze duży potencjał sfery kultury i dyplomacji kulturalnej w budowaniu dialogu między społeczeństwami, należy podkreślić, że istnieje potrzeba kontynuacji dotychczas wypracowanych rozwiązań w tym zakresie, a także poszukiwania nowych, które pozwoliłyby na lepsze poznanie kultury polskiej w Czechach oraz czeskiej w Polsce.

Słowa kluczowe: dyplomacja publiczna, dyplomacja kulturalna, kulturalna polityka zagraniczna, Polska, Czechy.

1.1. Wprowadzenie

Analiza literatury przedmiotu wskazuje na to, że badacze sfery gospodarczej i stosunków międzynarodowych przypisują kulturze różne znaczenie, jednak perspektywa kulturowa jest silnie obecna w tym obszarze nauki. O ile np. w programie J. Sachsa prymat został nadany determinantom geograficznym oraz klimatycznym, a czynniki kulturowe uznano za drugorzędne (Sachs, 2003, s. 80-100), o tyle D. Landes sformułował tezę, iż kultura przesądza prawie o wszystkim (Landes, 2003, s. 42-58). Pomiędzy determinizmem kulturowym a podejściem przeciwstawnym lokuje się wiele badań (Cierniak-Szóstak, 2019, s. 191), wśród których należy wskazać m.in. na te prowadzone przez zespół w składzie R.H. Franke, G. Hofstede, M.H. Bond. Ich rezultaty wskazują, że nawet 50% różnic w wynikach gospodarczych osiąganych przez poszczególne narody można wyjaśnić oddziaływaniem czynników kulturowych (Franke i in., 1991, s. 165-173). Ponadto kultura, niezależnie od tego, że może być źródłem konfliktów międzynarodowych, jest istotnym składnikiem *soft power*, czyli miękkiej siły państwa, i ma zdolność kształtowania preferencji uczestników stosunków międzynarodowych.

W związku z tym, że względu na ramy i cele niniejszej monografii, powstaje pytanie o rolę przypisywaną kulturze w Polsce i Czechach w kształtowaniu relacji międzynarodowych oraz o potencjał sfery kultury w pogłębianiu współpracy między tymi dwoma krajami. Odpowiedź na to pytanie staje się szczególnie istotna w kontekście słów jednego z twórców zjednoczonej Europy Jeana Monneta, który stwierdził: „Gdybym jeszcze raz rozpoczynał proces europejskiej integracji, to zacząłbym od kultury. Być może postęp nie byłby szybszy, ale oblicze Europy byłoby z pewnością inne”.

Opracowanie zostało oparte na analizie literatury z zakresu stosunków międzynarodowych, dyplomacji kulturalnej oraz przykładów dotyczących funkcjonowania wybranych projektów kulturalnych służących budowaniu dialogu między Polską i Czechami, które potwierdzają występowanie dużego potencjału sfery kultury w kształtowaniu opartych na współpracy relacji międzynarodowych. Dążąc do udzielenia odpowiedzi na sformułowane we wstępie pytanie badawcze, w opracowaniu ukazano ewolucję dyplomacji wyrażającą się przechodzeniem od dyplomacji tradycyjnej do dyplomacji publicznej. Pozwoliło to na zaprezentowanie ram konceptualnych dyplomacji kulturalnej w szerszym kontekście, a następnie przedstawienie podejścia do odwoływania się do sfery kultury w kształtowaniu relacji międzynarodowych w Polsce i w Czechach. Szczególną uwagę poświęcono uwarunkowaniom zagranicz-

nej polityki kulturalnej tych krajów, do których zaliczono wymiary polskiej oraz czeskiej kultury według G. Hofstedeego oraz wizerunek Polski i Polaków w Czechach.

1.2. Ewolucja dyplomacji i jej implikacje dla roli kultury w stosunkach zagranicznych

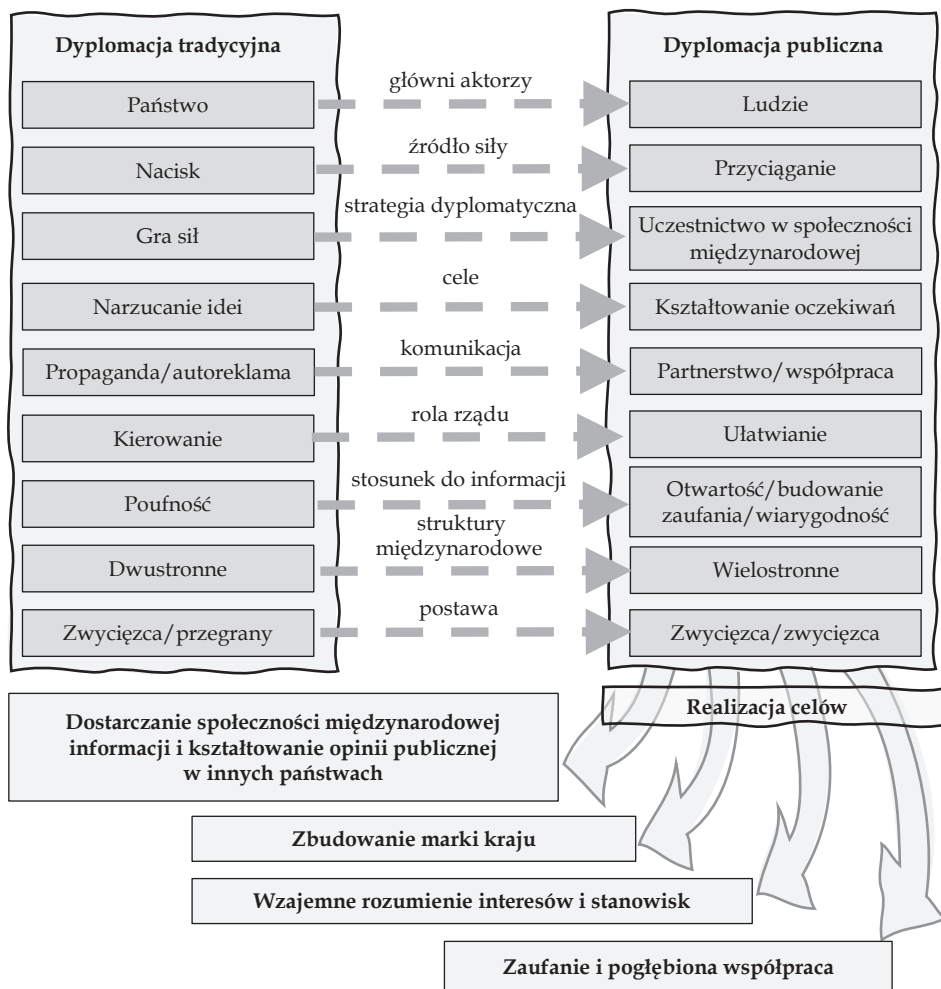
Rozwój dyplomacji, będącej kategorią złożoną i wieloaspektową oraz mającej na celu tworzenie pokojowych relacji między państwami, wyraża się z jednej strony rosnącą liczbą rządowych, a także pozarządowych organizacji zajmujących się dyplomacją, a z drugiej powstawaniem nowych jej form i instrumentów oraz obszarów. Wiąże się to z przechodzeniem od dyplomacji tradycyjnej do dyplomacji publicznej (rys. 1.1).

O ile dla dyplomacji tradycyjnej znamienne były narzucanie idei, gra sił, stosowanie propagandy, o tyle dla dyplomacji publicznej charakterystyczne jest kształtowanie oczekiwań, uczestnictwo w społecznościach międzynarodowych i współpraca oparta na partnerstwie. Rozwojowi dyplomacji publicznej towarzyszy rosnące znaczenie dyplomacji kulturalnej, rozumianej jako wymiana idei, informacji, sztuki oraz innych aspektów kultury między narodami i ludźmi w celu zwiększania szacunku i budowania wzajemnego zrozumienia (Cummins, 2003, s. 1; Topić i Sciortino, 2012, s. 10).

Dyplomacja kulturalna, będąca narzędziem nowoczesnej dyplomacji publicznej, polega na dzieleniu się formami kreatywnej ekspresji. Jest ona obecnie uznawana za przejaw *soft power*, czyli umiejętności przekonywania przez kulturę, i przeciwstawiana *hard power*, oznaczającej osiągnięcie celów poprzez prowadzenie działań militarnych. Siła dyplomacji kulturalnej i jej duża skuteczność na tle innych narzędzi dyplomatycznych wynika z tego, że kultura odgrywa znaczną rolę w kształtowaniu wizerunku narodu oraz w komunikowaniu ważnych dla niego wartości (Molendowski i Polan, 2007, s. 33). Sfera kultury jest zatem obszarem, w którym są prowadzone działania dyplomatyczne, ale również czynnikiem oddziałującym na te procesy i działania.

Dyplomacja kulturalna staje się istotnym instrumentem wspierania współpracy między krajami w dobie globalizacji i rozwoju globalnej kultury konsumpcji. W literaturze przedmiotu występują opinie, że kultura ma największą szansę stworzyć miękką siłę państwa wtedy, gdy jej wartości są uniwersalne i przeszczepialne w inne miejsca (Nye, 2007, s. 41).

Stosunek do kultury globalnej przybiera różne formy – od pełnej akceptacji do negacji jej wzorców i wartości. Występują także warianty pośrednie, polegające na selektywnej adaptacji, hybrydyzacji i dualizmie kulturowym.

Rys. 1.1. Dyplomacja tradycyjna a dyplomacja publiczna i jej cele

Źródło: opracowanie na podstawie (Molendowski i Polan, 2007, s. 31, 32).

Zazwyczaj dla jednostek charakterystyczne są zachowania polegające na przejmowaniu tylko niektórych wartości właściwych dla procesu globalizacji i wynikających z niego konsekwencji. Związana z dynamiką zmian kulturowych dyfuzja, jako rozprzestrzenianie się m.in. wzorców kulturowych czy stylów życia, w większym stopniu dotyczy kultury materialnej, a w mniejszym stopniu zachodzi w obszarze kultury symbolicznej i duchowej (Nikitorowicz, 2009, s. 22). W przypadku selektywnej adaptacji konsumenci, którzy nie są przywiązani do swych wartości, przejmują jednocześnie zewnętrzne formy globalnej

kultury konsumpcyjnej, takie jak np. ubiory. Należy podkreślić, że w tym przypadku globalna kultura konsumpcyjna nie prowadzi do istotnych zmian tożsamości kulturowej, lecz raczej wyraża się w zewnętrznych przejawach zachowań konsumpcyjnych. Z kolei hybrydyzacja, definiowana jako forma współistnienia wartości narodowych, etnicznych i globalnych, polega na tym, że konsumenci, podejmując decyzje zakupu, odnajdują równowagę między tym, co globalne i lokalne. Natomiast dualizm kulturowy, jako pośrednia forma między całkowitą akceptacją wartości kultury globalnej a ich odrzuceniem, przejawia się w występowaniu dwóch poziomów kultury. W tym przypadku jednostka, określając własną tożsamość, odczuwa potrzebę zakorzenienia w kulturze lokalnej i jednocześnie posiada kompetencje służące odczytywaniu symboli kultury globalnej i posługiwaniu się nimi (Mróz, 2009, s. 13-15).

Ponadto należy zauważyć, że globalizacji towarzyszą procesy regionalizmu rozumianego w kontekście współpracy kilku państw, powiązanych nie tylko bliskością geograficzną, ale również poprzez uwarunkowania ekonomiczne, społeczne, polityczne i kulturowe (Skulska, 2012, s. 22). W związku z tym na dyplomację kulturalną trzeba patrzeć z perspektywy zarówno globalnej, jak i procesów kształtowania się współpracy regionalnej, do których zalicza się:

- ▶ pojawienie się świadomości regionalnej wśród elit i warstw społecznych,
- ▶ odczuwanie wspólnoty potrzeb i celów społeczeństw zamieszkujących dany region,
- ▶ ilościowy i jakościowy wzrost pozytywnych interakcji między państwami i społeczeństwami regionu, prowadzący do ich regulacji na poziomie instytucjonalnym,
- ▶ integrację państw regionu związaną z przeniesieniem części kompetencji decyzyjnych na poziom regionalny (Haliżak, 1999, s. 18-19; Haliżak i Kuźniar, 2006, s. 269-272).

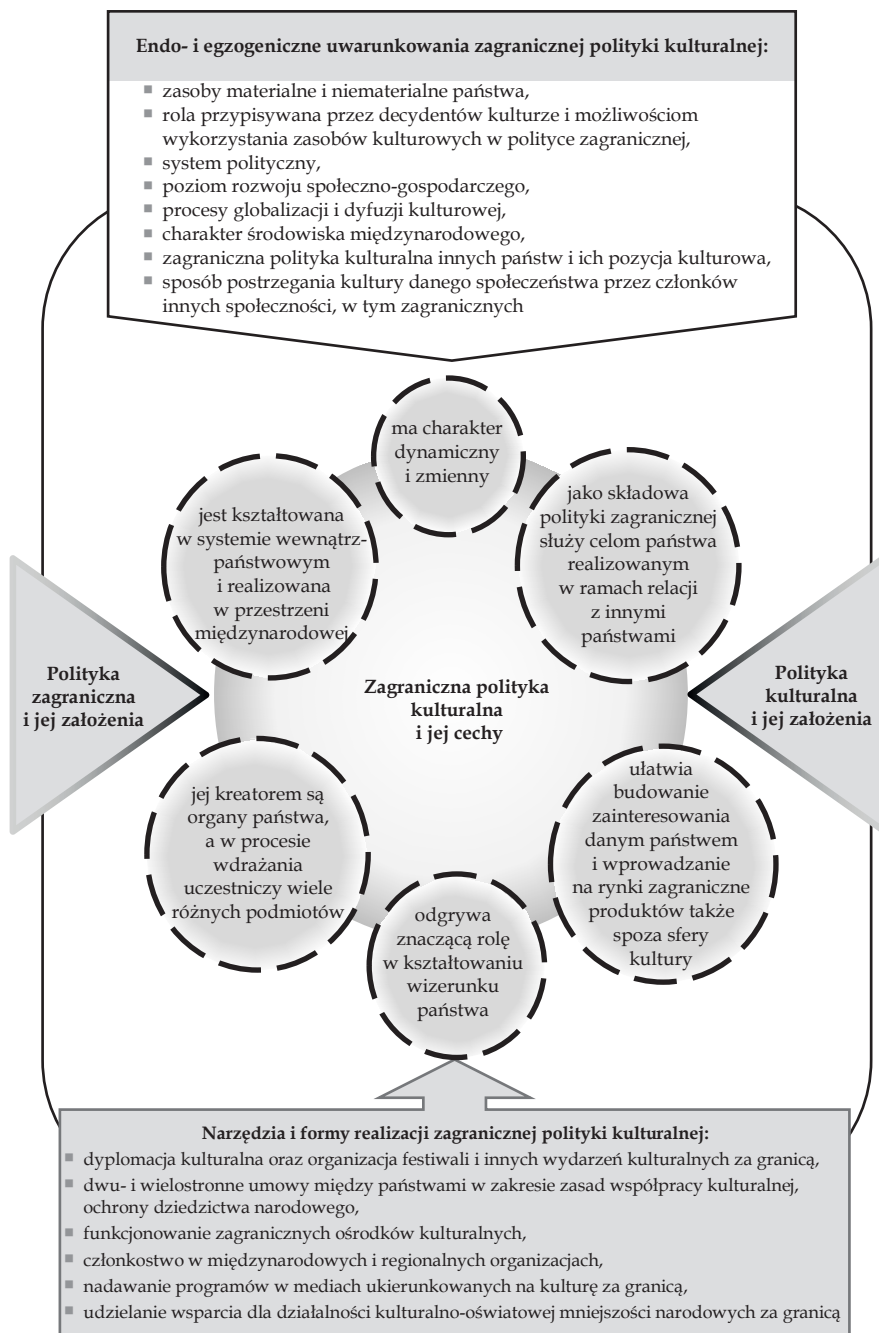
Podkreślenia wymaga to, że włączanie wątków kulturowych w dyskurs dotyczący stosunków międzynarodowych oznacza prowadzenie rozważań i budowanie teorii stosunków międzynarodowych w odniesieniu do takich kwestii, jak idee, normy, wartości, tożsamość czy też cywilizacja (Wojciuk, 2021, s. 40-42). Ze względu na występowanie wielu sposobów rozumienia kategorii dyplomacji kulturalnej, które jest konsekwencją m.in. tego, że sama kultura jest pojęciem wielowymiarowym i mającym szerokie znaczenie, istnieje potrzeba ukazania sposobów definiowania dyplomacji kulturalnej i związanych z nią pojęć pokrewnych.

1.3. Dyplomacja kulturalna a zagraniczna polityka kulturalna – sposoby konceptualizacji i przyczyny rosnącego znaczenia

W obszarach badawczych dotyczących roli kultury w wymiarze międzynarodowym należy wskazać na badania w zakresie międzynarodowych stosunków kulturalnych, relacji międzykulturowych, komunikowania międzynarodowego czy też bezpieczeństwa kulturowego i kultury politycznej. Kultura, w zależności od typu i związanych z nią wartości, konstytuując tożsamość wspólnot narodowych, może kształtować porozumienie i dialog między społeczeństwami, ale również przyczyniać się do konfliktów powstających na styku różnych kultur. Dokonujący się w stosunkach międzynarodowych zwrot kulturowy jest konsekwencją rozwijania paradygmatów, które uwzględniały niematerialne uwarunkowania tych procesów, a także wynika z tego, że kultura traktowana jest nie tylko jako zasób sprzyjający budowie pozycji konkurencyjnej kraju, ale również jako narzędzie wpływu. Docenienie znaczenia kultury w stosunkach międzynarodowych wyraża się w formułowaniu zagranicznej polityki kulturalnej jako jednego z komponentów polityki zagranicznej państwa. Jednocześnie należy podkreślić, że realizacja założeń tej polityki następuje w ramach działań z zakresu dyplomacji kulturalnej. Ponadto czynnik kulturowy uznawany jest za zmienną warunkującą zachowania decydentów polityki zagranicznej. Dokonując konceptualizacji zagranicznej polityki kulturalnej, warto wskazać, że jej kształtowanie zachodzi w systemie wewnątrzpaństwowym, a wśród istotnych jej uwarunkowań znajdują się zasoby państwa oraz prowadzona polityka kulturalna (rys. 1.2). Oznacza to, że na kształt zagranicznej polityki kulturalnej wpływają z jednej strony cele polityki zagranicznej, a z drugiej – polityki kulturalnej (Umińska-Woroniecka, 2022, s. 37, 47). Ta ostatnia zazwyczaj jest niezbędna do zachowania tożsamości kulturowej narodu, zapewnienia równego dostępu do kultury, promocji twórczości i wysokiej jakości dóbr i usług kultury, a także takiego zróżnicowania oferty kulturalnej, aby każda grupa społeczna mogła w niej znaleźć „coś dla siebie” (Ilczuk, 1999, s. 65). Podejście do modelu polityki kulturalnej państwa wyznaczają odpowiedzi na pytania dotyczące tego, w jaki sposób państwo stwarza sprzyjające warunki do rozwoju twórczości artystycznej oraz podmiotów działających na rynku kultury i kreuje powiązania krajowego rynku kultury z rynkami zagranicznymi.

Ponadto należy podkreślić, że istnieją różne sposoby definiowania dyplomacji kulturalnej. W najwęższym ujęciu jest ona utożsamiana z powoływaniem i rozwijaniem przez państwo swoich placówek kulturalnych za granicą (Kizlari i Fouseki, 2018, s. 133-147). Takie rozumienie dyplomacji kulturalnej oznacza, że jest ona prowadzona jedynie przez agendy rządowe z wyłączeniem

Rys. 1.2. Cechy, uwarunkowania i formy realizacji zagranicznej polityki kulturalnej

Źródło: opracowanie własne.

podmiotów o pozapaństwowym charakterze. Analiza literatury pozwala również na stwierdzenie, że omawiana kategoria podlegała ewolucji i na przestrzeni lat obserwowane jest przechodzenie od jednostronnej komunikacji w dwustronnie angażującą dyplomację kulturalną i do powoływania międzynarodowych organizacji, których celem jest wzmacnianie współpracy kulturalnej (Ang i in., 2015, s. 365-381). Włączanie podmiotów pozarządowych w proces realizacji celów zagranicznej polityki kulturalnej sprawia, że dyplomacja ta wykracza poza realizację wyłącznie interesów państwa i staje się ona narzędziem służącym rozwijaniu współpracy na wielu szczeblach, w tym ponadnarodowym, narodowym, regionalnym i lokalnym. Pojęcie dyplomacji kulturalnej bywa też utożsamiane z zagraniczną polityką kulturalną, stosunkami kulturowymi, a nawet niekiedy z mającą negatywne znaczenie propagandą kulturową czy też imperializmem kulturowym. Jak już wskazano we wcześniejszych rozważaniach, występują w literaturze przedmiotu również podejścia, zgodnie z którymi podkreśla się, że dyplomacja kulturalna jest narzędziem zagranicznej polityki kulturalnej państwa, która służy realizacji jego interesów. Niezależnie od ujęć i sposobów jej definiowania dyplomacja kulturalna służy upowszechnianiu dorobku kulturalnego określonego państwa, a jej kluczową składową jest wymiana kulturalna obejmująca programy kulturalne, wystawy, koncerty, spektakle teatralne, które zazwyczaj są przygotowywane przez instytucje kultury (Umińska-Woroniecka, 2022, s. 58-67). Ich odbiór i sposób interpretacji przekazywanych treści zależy od wielu czynników, w tym m.in. od kompetencji kulturowych uczestników takich wydarzeń kulturalnych. W tym kontekście rodzi się pytanie o granicę swobody dokonywanej przez odbiorców interpretacji dzieł. Przyjęcie tezy, że odbiorcy mogą nadawać dziełu dowolny sens i znaczenie, pozbawiłoby je autonomii, gdyż wówczas stawałoby się ono w całości wytworem umysłu odbiorcy. Ponadto argumentem, który sprawia, że trudno jest uznać tezę o braku granic interpretacji za prawdziwą jest to, iż takie ujęcie kwestionuje kulturę jako wyobrażenie zbiorowe oraz odbiera jej funkcję komunikacyjną, a także utrwalającą więzi społeczne (Geertz, 2005, s. 111). Nie oznacza to jednak przyjęcia automatycznie drugiego skrajnego podejścia, określanego w kontekście „mitu jedyne go właściwego znaczenia”, zgodnie z którym odbiorcy nie dysponują żadną swobodą interpretacji.

Warto również dodać, że ze względu na charakter wyzwań współczesności i problemy natury geopolitycznej dyplomacja kulturalna ma do odegrania ważną rolę w budowaniu pojednania, szacunku, zrozumienia i dialogu między różnymi narodami. W konsekwencji oznacza to odchodzenie od wąsko rozumianej dyplomacji kulturalnej służącej tylko realizacji interesów jednego państwa. Jest to szczególnie istotne w kontekście pamięci społecznej i tego, że czynniki związane z teraźniejszością mają tendencję do modyfikowania wspomnień przeszło-

ści, a jednocześnie czynniki z przeszłości kształtują oraz modyfikują doświadczenia terażniejszości (Connerton, 2021, s. 33).

Na podkreślenie zasługuje również to, że dyplomacja kulturalna służy nabierającej dużego znaczenia w warunkach intensyfikujących się współzależności ekonomicznych dyplomacji ekonomicznej, której istotą są stosunki gospodarcze między państwami. Nie można bowiem pomijać roli sfery kultury nie tylko we wzmacnianiu tożsamości kulturowej społeczeństw, ale także w kreowaniu marki i atmosfery miejsc, a w konsekwencji w zwiększaniu ich atrakcyjności dla inwestorów oraz turystów. Rosnąca mobilność powoduje, że terytoria, a w szczególności miasta, które były kiedyś przede wszystkim siedliskami, obecnie stają się miejscami spotkań i dialogu przeszłości z terażniejszością, a także dialogu pokoleń i kultur (Karwińska, 2008, s. 175). Należy także zauważyć, że sposób postrzegania miejsca i jego atrakcyjność pod względem oferty kulturalnej wpływa na percepcję produktów z innych branż i ułatwia ich skomercjalizowanie. Efekt pochodzenia produktu, który kształtowany jest przez bardzo wiele czynników, a w tym również przez kojarzone z danym miejscem dziedzictwo kulturalne czy wydarzenia kulturalne, może stanowić kryterium wyboru produktu, choć jego znaczenie zależy od stopnia zaangażowania konsumenta w zakup, jego wiedzy, kategorii produktowej i znajomości marki (Domański i Bryła, 2010, s. 100). Ponadto podmioty sfery kultury przyczyniają się do rozwoju ekosystemu kreatywności, ponieważ przedsiębiorstwa działające np. w branży nowych technologii niejednokrotnie wybierają te miejsca, w których kształtują się nowe style życia, nowe trendy w sztuce i istnieje możliwość do swobodnej ekspresji.

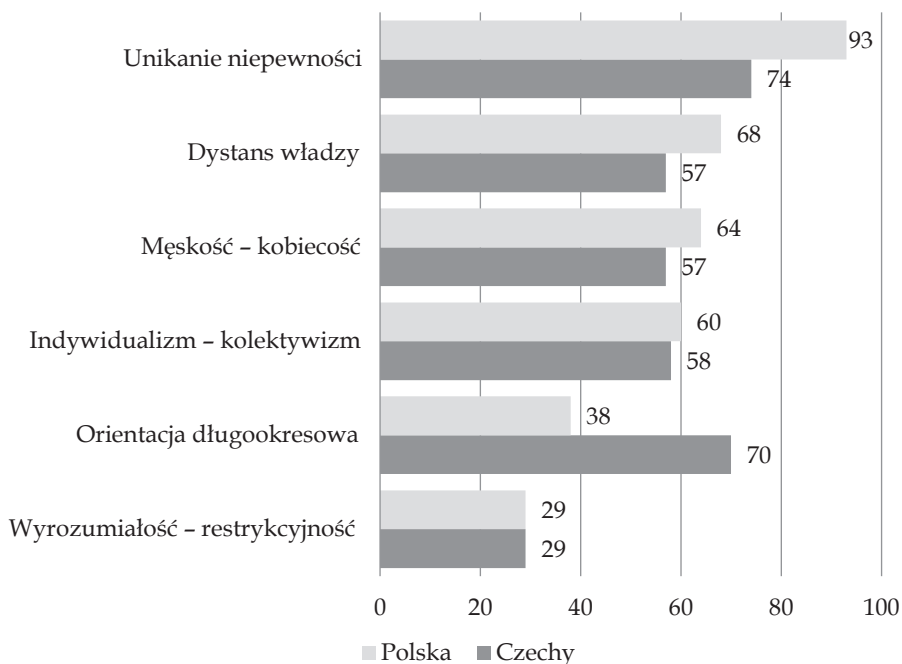

1.4. Zagraniczna polityka kulturalna Polski i Czech - uwarunkowania i etapy rozwoju

Przechodząc w rozważaniach od ogółu do szczegółu i dążąc do realizacji celu niniejszego rozdziału, należy ukazać uwarunkowania oraz podejścia do włączania kultury w prowadzone przez Polskę i Czechy działania z zakresu budowania relacji międzynarodowych. Jednocześnie warto zwrócić uwagę na kwestię bliskości geograficznej, a także zarówno na podobieństwa, jak i na różnice kulturowe występujących między tymi krajami. Bliskość kulturowa między Polską i Czechami wynika z tego, iż tereny współczesnej Europy Środkowej nie wchodziły bezpośrednio w czasach starożytnych w obszar rzymskiej tradycji, a przyjęcie zachodniego wzorca kulturowego, które stanowiło pierwszy krok w procesie zbliżenia krajów Europy Środkowej do Zachodu, nastąpiło w X wieku. Cechą charakterystyczną krajów środkowoeuropejskich, a w tym Polski i Czech, było także

bezpośrednie sąsiedztwo ze strefą bizantyjską (Podraza, 1998, s. 10-11). Do cech wspólnych w czeskiej i polskiej historii należy zaliczyć to, że oba narody odbudowały w 1918 roku swoją narodową i państwową samodzielność i oba ją po 21 latach ponownie utraciły. Po II wojnie światowej oba kraje znalazły się w radzieckiej strefie wpływów, a wzajemne stosunki w tym okresie były pełne paradoksów (Rychлік i Penczew, 2020, s. 24, 807). Jednocześnie należy zauważyć, że zarówno dla Czechów, jak i dla Polaków kultura narodowa odegrała ważną rolę w utrzymaniu własnej tożsamości w okresach braku państwowości.

Z punktu widzenia pogłębiania relacji polsko-czeskich, a także skuteczności prowadzenia działań z zakresu dyplomacji kulturalnej przydatna jest wiedza na temat występujących, mimo bliskości geograficznej, różnic kulturowych między Polską a Czechami. W celu wskazania tych różnic wykorzystano model prezentujący wymiary kultury opracowany przez G. Hofstede (2000, s. 51). Na rys. 1.3 przedstawiono punktową ocenę polskiej i czeskiej kultury (w skali od 0 do 100) z zastosowaniem sześciu wymiarów kultury, takich jak: unikanie niepewności, dystans władzy, męskość – kobiecość, indywidualizm – kolektywizm, orientacja długookresowa, wyrozumiałość – restrykcyjność.

Rys. 1.3. Wymiary polskiej oraz czeskiej kultury według G. Hofstede

Źródło: (Internet 3).

Przechodząc do interpretacji uzyskanych wyników, należy podkreślić, że polskie społeczeństwo cechuje się bardzo dużą – większą niż wśród Czechów – skłonnością do unikania niepewności, a poczucie bezpieczeństwa jest ważnym elementem motywacji do podjęcia lub zaniechania działania. Z kolei Czesi przyjmują w większym stopniu niż Polacy orientację długookresową, co świadczy o tym, że czeska kultura jest znacznie bardziej pragmatyczna. Ludzie ukształtowani przez taką kulturę cechują się wytrwałością w dążeniu do osiągnięcia zamierzonych celów. Warto dodać, że w społeczeństwach pragmatycznych ludzie uważają, że prawda zależy w dużym stopniu od sytuacji, kontekstu i czasu. Uwzględniając w analizie kolejny wymiar kultury, którym jest wyrozumiałość, będąca w opozycji do restrykcyjności, należy zauważyć, że zarówno polska, jak i czeska kultura charakteryzuje się niskim poziomem pobłażliwości dla realizacji łatwych pragnień i dążeń. Dla polskiej kultury bardziej niż dla czeskiej znamieny jest dystans władzy i związana z tym akceptacja porządku hierarchicznego w organizacji. Zarówno Czesi, jak i Polacy mają poczucie, że ich działania są ograniczone normami społecznymi. Kultury obu porównywanych krajów są bardziej męskie niż kobiece. Jednak w Polsce w nieznacznie większym stopniu ujawnia się przekonanie, że role społeczne związane z płcią są określone w sposób tradycyjny. Dopelnieniem obrazu jest to, że zarówno społeczeństwo polskie, jak i czeskie to społeczeństwa indywidualistyczne.

Dokonując analizy kalendarium kontaktów polsko-czeskich w ostatnim stuleciu, należy wskazać, że w okresie tym nastąpiło wiele ważnych wydarzeń istotnie kształtujących współpracę polsko-czeską w obszarze kultury i powstanie polsko-czeskiego transgranicznego rynku usług kultury. Od roku 1919, w którym obszar Śląska Cieszyńskiego, Orawy oraz Spiszu został podzielony między Polskę a Czechosłowację, nastąpiło załamanie kontaktów polsko-czeskich również na gruncie kultury. Poprawa stosunków między Czechosłowacją i Polską nastąpiła po II wojnie światowej, gdy w procesie trudnych negocjacji w 1947 roku doszło do powstania w Czeskim Cieszynie Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego (PZKO), który jest organizacją zrzeszającą Polaków, prowadzącą wiele zespołów folklorystycznych, chórów, klubów, teatrów amatorskich oraz jeden teatr zawodowy na obszarze Zaolzia. Organizacja ta jest swoistym mostem łączącym Polaków mieszkających w Republice Czeskiej, a wcześniej w Czechosłowacji, z Polską. Kolejnym przełomowym wydarzeniem był historyczny konflikt o Stonawę, który ukazał, że w podzielonym regionie możliwe są przełamywanie barier i współpraca mieszkańców zarówno z polskiej, jak i z czeskiej strony oraz stworzenie takiej atmosfery i warunków na granicy, w których sprawy wspólne dla obu społeczności, w tym również w obszarze kultury, będzie można rozwiązywać razem.

Początków polsko-czeskiego transgranicznego rynku usług kultury można się dopatrywać w powstaniu w 1990 roku z inicjatywy Solidarności Polsko-Czechosłowackiej Festiwalu Teatralnego „Na granicy” (obecnie Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Bez Granic”). Można uznać, że od tego właśnie roku współpraca w sferze kultury na pograniczu Śląska Cieszyńskiego nabrała nowego wymiaru, któremu towarzyszyło przełamywanie narosłych przez lata uprzedzeń. Przykładem symbolicznego przekraczania granic, oprócz wspomnianego już festiwalu, mogą być także inne wydarzenia kulturalne, takie jak Święto Trzech Braci czy też festiwal „Cieszyńska Jesień Jazzowa”. Dobrym przykładem jest także „Kino na Granicy”. Jest to największy przegląd filmów z Polski, Czech i Słowacji, który od ponad dwóch dekad odbywa się w polskim i czeskim Cieszynie. Jego celem jest wzajemne promowanie kina środkowoeuropejskiego po obu stronach granicy, a projekcjom filmowym towarzyszą koncerty, wystawy, dyskusje i spotkania z twórcami oraz warsztaty (Internet 1). Ponadto należy zaznaczyć, że istotną rolę w kształtowaniu polsko-czeskiego transgranicznego rynku usług kultury odegrało powstanie euroregionów (Euroregion Nysa, Euroregion Glacensis, Euroregion Pradziad, Euroregion Śląsk Cieszyński i Euroregion Silesia), które stwarzały nowe możliwości w zakresie finansowania wspólnych wydarzeń kulturalnych (Wróblewski, 2020, s. 67-72).

Ukazując zagraniczną politykę kulturalną Polski i Czech, warto zauważyć, że zapoczątkowany w 1989 roku proces przemian będących efektem zmiany systemowej wiązał się z tym, że w obu krajach nastąpiło odejście od narzuconego modelu polityki i jednocześnie otwarcie na idee oraz wartości zachodnich państw demokratycznych, a także duże zainteresowanie masową kulturą amerykańską. Towarzyszył temu początkowo spadek zainteresowania rozwijaniem współpracy między państwami środkowoeuropejskimi. Regres przejawiał się m.in. tym, że z polskiej telewizji i kin zniknęły czeskie filmy. Ponadto w Polsce, tak jak i w Czechach, po 1989 roku prowadzony był proces prywatyzacji podmiotów zaliczanych do sfery kultury, któremu towarzyszyło przekazywanie samorządom kompetencji w zakresie zarządzania wieloma instytucjami kultury (Sobocińska, 2015, s. 106-119). Do końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Czechach występowało podejście, dla którego znamienne było skupianie uwagi na rozwijaniu stosunków gospodarczych w celu pozyskiwania zagranicznych inwestycji. Za międzynarodowe relacje kulturalne odpowiadał Departament Współpracy Kulturalnej i Emigracji, będący jednostką Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Do 2004 roku Czechy miały podpisanych 176 porozumień i programów bilateralnych w dziedzinie kultury, edukacji i nauki, z których większość była zawarta przed 1993 rokiem. Do zmiany w relacjach kulturalnych między Polską i Czechami przyczyniło się

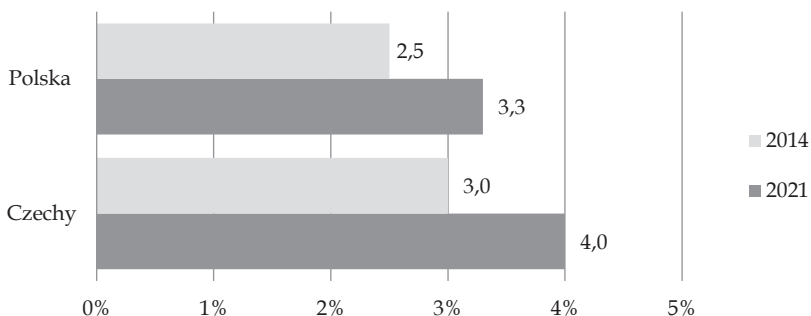
powstanie w 2000 roku Funduszu Wyszehradzkiego i podpisanie w 2003 roku umowy precyzującej formy współpracy kulturalnej i programy określające wzajemne wsparcie dla organizacji festiwali muzycznych i teatralnych w Republice Czeskiej i w Polsce. Intensyfikacja działań związanych z dyplomacją kulturalną nastąpiła w okresie przedakcesyjnym, dla którego znamienne było przekonanie, że kultura jest ważnym wymiarem polityki zagranicznej Republiki Czeskiej w procesie integracji europejskiej. Towarzyszyło temu zwiększenie nakładów na promocję kulturalną, a aktywność Czech w obszarze wymiany kulturalnej była realizowana we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej. Z kolei w latach 2004-2016 wśród kierunków zagranicznej polityki kulturalnej Republiki Czeskiej należy wskazać współpracę z państwami członkowskimi Unii Europejskiej (państwa V4 oraz Francja, Niemcy i Austria), z państwami europejskimi spoza Unii Europejskiej (w szczególności Bałkany) oraz państwami Azji (Japonia, Korea Południowa), a także Stanami Zjednoczonymi, Brazylią, Rosją, Indiami, Chinami czy Republiką Południowej Afryki. Z kolei Polska w 1989 roku była stroną blisko 100 umów dotyczących wymiany kulturalnej w stosunkach dwustronnych, a do 1995 roku podpisała ponad 20 nowych umów w tej dziedzinie. W 1990 roku Polska posiadała 11 zagranicznych placówek kulturalnych podległych Ministerstwu Spraw Zagranicznych, w tym w Pradze, a ich przyrost odnotowuje się od roku 1994. Redefinicję znaczenia kultury w kształtowaniu polityki zagranicznej Polski można dostrzec pod koniec lat dziewięćdziesiątych, kiedy ówczesni decydenci wskazywali na promocję kultury jako komponentu polityki zagranicznej służącego osiągnięciu interesów państwa. W okresie przedakcesyjnym Polski w strukturze Unii Europejskiej podjęto decyzję o zwiększeniu współpracy międzyresortowej, czego wyrazem było stworzenie Instytutu Adama Mickiewicza, którego działalność ukierunkowana jest na realizację zadań w sferze polskiej dyplomacji kulturalnej i współpracę w tym zakresie z Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Takie rozwiązanie miało służyć zmniejszeniu rozproszenia kompetencyjnego, zwiększeniu środków na promocję przez kulturę, a także zmianie modelu organizacyjnego polskich placówek zagranicznych, w tym instytutów polskich (Umińska-Woroniczka, 2022, s. 119-290).

Z kolei Czesi posiadają sieć czeskich centrów, na które składa się 26 zagranicznych filii. Jedną z nich jest Czeskie Centrum przy Ambasadzie Republiki Czeskiej w Warszawie, którego rolą jest prezentacja kultury (wystawy, wieczory literackie i muzyczne), a także prowadzenie certyfikowanych kursów języka czeskiego oraz udzielanie informacji o Republice Czeskiej (Internet 2).

Należy dodać, że dość podobny jest w obu krajach zakres środków i narzędzi wykorzystywanych w ramach zagranicznej polityki kulturalnej. Ponadto trzeba zaznaczyć, że poszerzeniu zasięgu działań w sferze relacji kulturowych

służy aktywność jednostek samorządowych miast i regionów, która przekłada się na kształtowanie sieciowego modelu oddziaływania (Umińska-Woroniecka, 2022, s. 119-290).

W tym kontekście rodzi się pytanie o wartości i dziedziny sztuki, przez które Czesi i Polacy kształtują swój wizerunek na forum międzynarodowym. Warto w tym miejscu poddać analizie działania z zakresu dyplomacji kulturalnej Czechów, które były prowadzone na forum Grupy Wyszehradzkiej. Przejawem dostrzegania znaczenia kultury w relacjach międzynarodowych było uznanie za priorytet w dziedzinie kultury, ujęty w programie pierwszej ich prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej, potrzeby utworzenia Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego i organizowania spotkań ministrów odpowiedzialnych za kulturę oraz członków Akademii Nauk. Kolejnym działaniem Czechów w tym obszarze było zwrócenie uwagi na potrzebę stworzenia Statutu Międzynarodowej Nagrody Wyszehradzkiej. Programy następnych prezydencji zakładały m.in. wsparcie dla projektów kulturalnych, takich jak „Visegrad Anthology of Writers” i „Visegrad Library”, jak również digitalizację dzieł kultury. Należy dodać, że każde z państw należących do Grupy Wyszehradzkiej posiada instytucje kultury, które mają środkowoeuropejski charakter działalności. W Czechach jest to Muzeum Sztuki w Ołomuńcu, a w Polsce funkcję taką pełni Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, realizujące misję dyplomacji publicznej poprzez międzynarodowy dialog w kulturze prowadzony w ramach działalności badawczej, edukacyjnej, wydawniczej i wystawienniczej. Z Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego dofinansowywane są m.in. takie aktywności, jak festiwal muzyczny „Ostrava Days” (Szumowiecka, 2023, s. 31-49).

Rys. 1.4. Udział zatrudnionych w sektorze kultury w stosunku do zatrudnionych ogółem w Polsce i w Czechach w latach 2014 i 2021

Źródło: opracowano na podstawie (*Culture statistics 2016 edition*, 2016, s. 59; *Culture statistics – cultural employment*, 2022).

Pozytywnie należy ocenić to, że będący jednym z przejawów kulturyzacji gospodarki rosnący udział zatrudnionych w sektorze kultury w stosunku do zatrudnionych ogółem dotyczy zarówno Polski, jak i Czech (rys. 1.4), choć udział ten w Czechach jest wyższy niż w Polsce.

Rys. 1.5. Postrzeganie Polski i Polaków przez Czechów w świetle wyników badań ARC Rynek i Opinia

Źródło: (*Wizerunek Polski i Polaków w Czechach*, 2021, s. 18).

Potrzeba kontynuowania działań, ale także poszukiwania innowacji w zakresie dyplomacji kulturalnej Polski i Czech uwidacznia się w kontekście wyników badania zrealizowanego przez instytut badawczy ARC Rynek i Opinia na zlecenie Polskiej Organizacji Turystycznej na rynku czeskim. Badanie miało na celu zidentyfikowanie wizerunku Polski i Polaków wśród mieszkańców Czech i zostało przeprowadzone w formie badań jakościowych i ilościowych, które zrealizowano na próbie 500 mieszkańców Czech. Chociaż ponad połowa badanych uważa, że Polacy są podobni do Czechów i taki sam odsetek uważa Polaków za przyjaźnie nastawionych do turystów i jednocześnie prawie połowa czeskich respondentów deklaruje, że lubi Polaków (rys. 1.5), to w badaniu jakościowym wyłania się jednak również negatywny wizerunek Polaków – jako przemądrzałych i nie zawsze uczciwych. Cytowane wyniki badań jakościowych ujawniły również, że Czesi uważają, że Polacy są bardziej dumni ze swojego kraju i historii niż Czesi (*Wizerunek Polski i Polaków w Czechach*, 2021).

1.5. Podsumowanie

Przechodząc do formułowania konkluzji, należy podkreślić, że różnice kulturowe, które wyrażają się w języku, zwyczajach, odmiennych systemach wartości, organizacji społecznej, należy traktować jako szansę, gdyż wyjście poza własną perspektywę i spojrzenie na dany problem przez pryzmat innych kultur jest cenną wartością, która sprzyja rozwojowi w wymiarze osobistym, zawodowym oraz społecznym (Rosinski i Abbott, 2006, s. 255). Upowszechnianie takiej postawy jest rolą dyplomacji kulturalnej, a jednocześnie działania prowadzone w jej zakresie powinny się przyczyniać do powiększania kompetencji międzykulturowych, których posiadanie ułatwia zrozumienie złożoności współczesnego świata.

Wskazując na siłę kultury, ale także dyplomacji kulturalnej, warto się odwołać do słów Vaclava Havla, który podkreślał, że słuchanie jazzu podtrzymywało nadzieję na wolność i dawało siłę w działaniach zmierzających do zmiany systemu w Czechosłowacji (Schneider, 2005, s. 148).

Dokonując porównania między podejściem do kultury i jej roli w polityce zagranicznej Polski i Czech, należy zauważyć, że dla obu krajów znamienne było w pierwszym okresie po przełomie w 1989 roku nadawanie prymatu kwestiom ekonomicznym, a nie kulturowym. Zwiększenie znaczenia kultury w polityce zagranicznej następowało w obu krajach od okresu przedakcesyjnego, w którym traktowano kulturę w kontekście możliwości ukazywania własnego dorobku za granicą.

W dobie turbulencji geopolitycznych rośnie znaczenie uwarunkowań kulturowych dla procesów integrujących w sposób świadomy i systematyczny społeczeństwa Polaków i Czechów. Jednocześnie warto zauważyć, że istnieje potrzeba kontynuacji dotychczas wypracowanych rozwiązań w zakresie dyplomacji kulturalnej, ale także poszukiwania nowych, które pozwoliłyby na lepsze poznanie kultury polskiej w Czechach oraz czeskiej w Polsce.

Bibliografia

- Ang, I., Raj Isar, Y. i Mar, P. (2015). Cultural diplomacy: Beyond the national interest?, *International Journal of Cultural Policy*, 21(4). <https://doi.org/10.1080/10286632.2015.1042474>
- Cierniak-Szóstak, E. (2019). Polska kultura organizacyjna a organizacje gospodarki opartej na wiedzy. W: Kisiel, A. Urbaniak, K. Warmińska-Zygmunt (red.), *Miasto, ekonomia, kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Connerton, P. (2021). *Jak społeczeństwa pamiętają*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Culture statistics – cultural employment.* (2022). Eurostat. Pobrane z https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_employment
- Culture statistics 2016 edition.* (2016). European Union. Pobrane z <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7551543/KS-04-15-737-EN-N.pdf/648072f3-63c4-47d8-905a-6fdc-742b8605?t=1470404888000>
- Cummings, M. C. (2003). *Cultural diplomacy and the United States government: A survey.* Washington: Center for Arts and Culture.
- Domański, T. i Bryła, P. (2010). *Marketing produktów żywnościowych.* Warszawa: PWE.
- Franke, R. H., Hofstede, G. i Bond, M. H. (1991). Cultural roots of economic performance: A research note. *Strategic Management Journal*, 12.
- Geertz, C. (2005). *Interpretacja kultur. Wybrane eseje.* Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Haliżak, E. (1999). *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Haliżak, E. i Kuźniar, R. (2006). *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika.* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Hofstede, G. (2000). *Kultury i organizacje.* Warszawa: PWE.
- Ilczuk, D. (1999). Polityka kulturalna a społeczeństwo obywatelskie w świetle literatury, badań Rady Europy i Unii Europejskiej. *Kultura Współczesna*, (1).
- Karwińska, A. (2008). *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kizlari, D. i Fouseki, K. (2018). The mechanics of cultural diplomacy: A comparative case study analysis from the European context. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 48(2). <https://doi.org/10.1080/10632921.2017.1409148>
- Landes, D. L. (2003). Kultura przesądza prawie o wszystkim. W: L.E. Harrison i S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw.* Poznań: Zysk i S-ka.
- Molendowski, E. i Polan, W. (2007). *Dyplomacja gospodarcza. Rola i znaczenie w polityce zagranicznej państwa.* Kraków: Oficyna a Wolters Kluwer business.
- Mróz, B. (2009). Sarmata czy obywatel świata? Polski konsument w globalnej wiosce. W: Z. Kędzior, M. Jaciow (red.), *Konsument – Gospodarstwo domowe – Rynek. Polska – Europa.* Katowice: Centrum Badań i Ekspertyz, Akademia Ekonomiczna w Katowicach.
- Nikitorowicz, J. (2009). *Edukacja regionalna i międzykulturowa.* Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Nye, J. S. (2007). *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej.* Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Podraza, A. (1998). Kraje Środkowej Europy wobec cesarstwa i Turcji od XIV do XVI wieku. W: J. Wyrozumski (red.), *Czechy i Polska na szlakach ich kulturalnego rozwoju.* Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie.
- Rosinski, P. i Abbott, G. N. (2006). Coaching from a cultural perspective. W: D.R. Stober, A.M. Grant (red.), *Evidence based coaching handbook.* Hoboken: John Willey & Sons, Inc.
- Rychlík, J. i Penczew, W. (2020). *Historia Czech.* Wrocław: Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe.
- Sachs, J. (2003). Uwagi na temat nowej socjologii rozwoju gospodarczego. W: L.E. Harrison i S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw.* Poznań: Zysk i S-ka.
- Schneider, C. P. (2005). Culture communicates: US diplomacy that works. W: J. Melissen (red.), *The new public diplomacy. Studies in diplomacy and international relations.* London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230554931_8
- Skulska, B. (2012). *Regionalizm ekonomiczny Azji Wschodniej.* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

- Sobocińska, M. (2015). *Uwarunkowania i perspektywy rozwoju orientacji rynkowej w podmiotach sfery kultury*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Szumowiecka, A. (2023). Dyplomacja kulturalna Czech na forum Grupy Wyszehradzkiej. *Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne*, (19). <https://doi.org/10.34739/doc.2022.19.02>
- Topić, M. i Sciortino, C. (2012). Cultural diplomacy and cultural imperialism: A framework for the analysis. W: M. Topić, S. Rodin (red.), *Cultural diplomacy and cultural imperialism: European perspective(s)*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Umińska-Woroniecka, A. (2022). *Zagraniczna polityka kulturalna Czech, Polski, Słowacji i Węgier po 1989 roku*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Wizerunek Polski i Polaków w Czechach. (2021). Raport ARC Rynek i Opinia na zlecenie Polskiej Organizacji Turystycznej. Warszawa.
- Wojciuk, A. (2021). Kultura w teoriach stosunków międzynarodowych: podejścia, trendy, korzenie. W: H. Schreiber, G. Michałowska (red.), *Kultura w stosunkach międzynarodowych. Tom 1. Zwrot kulturowy*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wróblewski, Ł. (2020). *Kształtowanie relacji na polsko-czeskim transgranicznym rynku usług kultury*. Warszawa: PWE.

Źródła internetowe

(Internet 1) <https://cieszynskie.travel/imprezy/25-przeglad-filmowy-kino-na-granicy> (data dostępu 29.04.2023)

(Internet 2) <https://warsaw.czechcentres.cz/pl/> (data dostępu 20.04.2023)

(Internet 3) <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/> (data dostępu 12.03.2023)

Determinants and Forms of Cultural Diplomacy in Poland and the Czech Republic in the Context of Transition from Traditional Diplomacy to Public Diplomacy

Abstract: The purpose of the chapter is to present the determinants and forms of cultural diplomacy in Poland and the Czech Republic in the context of transition from traditional diplomacy to public diplomacy. The paper is based on in-depth studies of literature and examples concerning the functioning of selected cultural projects that support building dialogue between Poland and the Czech Republic. Comparing the approach to culture and its role in the foreign policy of Poland and the Czech Republic, it should be noted that prioritizing economic rather than cultural issues was typical of both countries in the first period after the breakthrough of 1989. The importance of culture in foreign policy has been increasing in both countries since the pre-accession period when culture was perceived in the context of the possibility of presenting own achievements abroad. Considering the great potential of the sphere of culture and cultural diplomacy in building dialogue between societies, it should be emphasized that on the one hand there is a need to apply the solutions developed in this regard so far, as well as to search for new ones that would allow for a better understanding of Polish culture in the Czech Republic and Czech culture in Poland.

Keywords: public diplomacy, cultural diplomacy, foreign cultural policy, Poland, Czech Republic.